

Idérikt, kunnigt och nyskapande om kläder

ANN-CATRIN ÖSTMAN* *Åbo Akademi*

Marie Ulväng, *Klädeekonomi och klädkultur: Böndernas kläder i Härjedalen under 1800-talet* (Möklinga: Gidlunds förlag 2012). 319 s.

Bönders klädinnehav under 1800-talet är ämnet för Marie Ulvängs doktorshandling i ekonomisk historia. Tidigare har temat i huvudsak studerats av forskare med förankring i etnologi och folklivsforskning. Utgående från både bouppteckningar och bevarade klädsamlingar undersöker Ulväng bondeägda garderober i 1800-talets Härjedalen. Vem i landsbygdssamhället Lillhärdal, beläget i ett förhållandevis avlägset och kyligt landskap, hade förutsättningar och vilja att satsa på inköp av tyg, kläde och kläder?

Avhandlingens nyckelbegrepp är klädinnehav och konsumtionsmönster. Som titeln *Klädeekonomi och klädkultur: Böndernas kläder i Härjedalen under 1800-talet* visar, knyter Ulväng innehavet av kläder till såväl ekonomi som kultur och mode. Hon utgår från att kläderna var bruksvaror – och som sådana nödvändiga, värdefulla och funktionella – men även vackra och kostbara statusföremål. Medan man i tidig etnologisk forskning främst tolkat hela dräkter, väljer Ulväng på ett fruktbart sätt att analysera tygval och innehav av enskilda plagg. Mot bakgrund av hushållens ekonomiska förutsättningar och ekonomisk utveckling i lokalsamhället, synliggör hon mångfasetterade samband mellan klädinnehav, ekonomi och klass. Skribenten binder på ett systematiskt sätt samman förändringar i de jordägande böndernas garderober med förändrade möjligheter till anskaffning. Också genusperspektivet är centralt i den här idérika och fascinerande avhandlingen.

För sin studie väver Ulväng på ett initierat sätt samman kunskap och frågeställningar från flera olika forskningsområden. Det här är en avhandling i ekonomisk historia. På ett mera omfattande sätt än i tidigare etnologiska studier beaktas möjligheter till inköp, industriell tillverkning och distri-

* Akademieltor; fakultetsopponent

butionskanaler. I undersökningen uppmärksammas förutom utbudet även incitamenten bakom förvärven och olika gruppers ekonomiska möjligheter till inköp. Där etnologisk forskning i större omfattning har studerat trögrörliga och avgränsade traditioner, knyter Ulväng klädinnehavet till samhällsförändringar av olika slag. Avhandlingen inleds med en initierad genomgång av etnologisk forskning om folkligt dräktskick. Ulväng navigerar skickligt i det ämnets forskningshistoria, men går även i dialog med den mode- och textiltvetenskap som främst vuxit fram ur konstvetenskap. Sitt egentliga avstamp tar skribenten i ett annat, mera nyetablerat forskningsområde, nämligen konsumtionshistoria.

På ett innovativt sätt ger Ulväng kläderna en nyckelposition när hon tolkar de processer som präglade 1800-talets landsbygd. I början av seklet hade undersökningsområdet en relativt homogen social struktur, men de sociala förändringarna var genomgripande – först ses ett ökat inslag av tjänstefolk och torpare, senare en växande andel hemmansbrukare och arbetare. I Härjedalen var boskapsskötseln förhållandevis viktig i början av 1800-talet, medan skogsbruket expanderade i mitten av seklet. Den här socialt och ekonomiskt inriktade kontextualiseringen får stor betydelse när de specifika frågorna mejslas ut.

Teoretisk inspiration hämtar Ulväng från den snabbt växande traditionen av konsumtionshistoriska studier, från anglosachsiska studier och några centrala teoretiker, däribland de sociologiska klassikerna Georg Simmel och Thorstein Veblen. Utgående från den senares begrepp *conspicuous consumption* utformar Ulväng på ett innovativt och omsorgsfullt sätt sina frågor om hur kläderna fungerade som ett socialt uttrycksmedel och statusmarkör på den härjedalska landsbygden. Samma influenser är märkbara när Ulväng tolkar ökande skillnader mellan kvinnligt och manligt modeideal. I linje med studier som influerats av Jan de Vries begrepp *the industrious revolution* antar Marie Ulväng att landsbygdsbefolkningens inställning till köpvaror och eget arbete förändrades. De Vries begrepp *breakability* använder Ulväng för att ställa frågor om köpval: valde man att köpa det mera gedigna, tåliga och dyra eller det billigare som kunde förväntas slitas ut snabbare?

I kapitel två förs en diskussion om de valda källorna. De cirka 11 600 plagg som är listade i den korpus om 235 bouppteckningar som Ulväng samlat utgör det huvudsakliga underlaget för studien. I bouppteckningarna finns sammanlagt 201 klädförteckningar. Från Lillhärjeds socken finns dessutom förhållandevis många textilier bibehållna, bevarade i museala samlingar av olika slag. För sin studie utnyttjar hon därutöver bland annat upptecknat material, frågelistor, tidningar, bilder och landshövdingberättelser.

Den studerade tidsperioden är lång. I studien görs nedslag i bouppteckningar från 1810-tal, 1830-tal, 1870-tal och 1890-tal. Främst fokuserar Ulväng

på de bouppteckningar som härrör från personer som ägde och brukade skattehemman. I kapitel tre presenteras undersökningsområdet och i kapitel fyra ges en övergripande beskrivning av dräktskicket i Lillhärdaal och Härjedalen. Här får vi veta vad det betydde för kvinnor och män att vara kyrkklädd, finklädd respektive vardagsklädd under 1830- och 1870-talen. Vidare visar Ulväng hur plaggen präglades av empirestil respektive nyrokostil.

Skribenten har en imponerande förmåga att utnyttja olika slag av källor. Analyser av bouppteckningsinstrumenten utgör studiens stomme, men dessutom beaktar skribenten på ett mycket kunnigt sätt de bevarade kläderna. Med sina gedigna kunskaper om insamlingssättets och textiliernas historia kan Ulväng även läsa detta material. På ett explicit sätt är den här avhandlingen inte förankrad i det som brukar benämnas den materiella vändningen, men här utvinns på ett initierat sätt kunskap ur föremål och centrala analyser baseras på kunskap om tygkvalitet, tillskärningspraktiker och tyganvändning. Fotografierna utgör inte enbart illustrationer utan används på integrerat sätt i texten för att föra argumentationen framåt.

Stommen i avhandlingen utgörs av tre omfattande analyskapitel, alla komponerade på ett likartat sätt. De teoretiska resonemangen presenteras inledningsvis men utvecklas i de olika huvudkapitlen. Studien präglas också av en lyckad blandning av kvantitativa delstudier och fallpresentationer. Upplägget är komplext, men Ulväng lyckas ändå skapa en framställning som är både översiktlig och detaljerad. Till detta bidrar utportionering av de teoretiska resonemangen, också i sig ett dispositionsmässigt lyckat val. Ställvis skymmer den i sig sinnrika uppbyggnaden och en omständlig framställning helheten och det mest centrala i studien.

I det femte kapitlet visas att ett brett urval av manufakturvävda tyger nådde Lillhärdaals bondegarderober i början av 1800-talet. Det fanns en lokal efterfrågan på manufakturtilverkad tyger som exempelvis kattuner och kamgarnstyg kring sekelskiftet 1800 och de inköpta tygerna återfanns bland annat i bomulls- och sidenhalsdukar. Inköpen möjliggjordes enligt Ulväng av ett inkomstbringande fäbodbruk. En annan, senare förändring i dräktskicket relateras till den expansion i ekonomin som det snabbt etablerade skogsbruket förde med sig i mitten av 1800-talet. Successivt flyttade bomullen från enstaka ytterplagg till underplagg och kjolar, strumpor och så vidare. Med ett dräktskicket influerat av nyrokoko kom även ärmklämmingen och sjalen. I början utgjorde det inköpta enbart ett komplement till det hemvävda men kom efterhand i högre grad att användas som ersättning för hemvävda plagg. I kapitlet anläggs också ett livscykelperspektiv. Bouppteckningar efter 17 pigor och drängar visar att även tjänstefolk kunde ha ett omfattande klädnahav. Däremot kunde yngre nyetablerade par med småbarn ha färre kläder.

I äldre forskningstraditioner drogs tydliga gränser mellan det folkliga och högreståndskulturen. Genom den disciplinära gränsdragningen mellan etnologi och konstvetenskap förstärktes uppfattningarna om kulturella skillnader och i äldre forskning formades en homogen och statisk bild av bondebefolkningens kläder. Influerad av Håkan Libys begrepp folklig mode-dräkt visar även Ulväng att det som framstått som folkligt är starkt präglad av det mode som ståndspersoner bar upp. Genom att analysera plagg i stället för hela dräkter synliggör hon på ett mycket åskådligt och övertygande sätt klädskickets föränderlighet och hybriditet.

I det sjätte kapitlet förs en diskussion om klädernas betydelse för samhörighet och individualitet. Ulväng diskuterar hur individernas konsumtionsnivå kan relateras till hushållens tillgångar och i det här kapitlet studerar hon även bouppteckningar från torpar- och arbetarhushåll. Bönderna hade högre värderade klädinnehav, men hushållens tillgångar var inte avgörande för innehav av kläder. Hushåll med sämre socioekonomisk position strävade efter en viss konsumtionsnivå, och då utgjorde klädvärdet en större andel av det sammanlagda värde som uppgivits för lösöret i bouppteckningarna. Också bondsöner och bonddöttrar kunde bygga upp ett omfattande klädinnehav och i några fall hade tjänstefolket dyrare garderober än torparna. I bouppteckningar från 1870-talet finns exempel på hur arbetares kläder värderades högre än böndernas.

I det sista egentliga analysavsnittet fäster Ulväng vikt vid både kvinnornas och männens garderober. I bouppteckningarna uppskattades makarnas garderober till liknande värden under förra delen av 1800-talet. Männen hade färre men högre värderade plagg. Under 1800-talets andra hälft spenderade männen större summor på sina klädsamlingar, i första hand på rockar och pälsar.

Enligt Ulväng fanns det ett mycket öppet förhållningssätt till nya tyger och hon ser inget som skulle tyda på att bönderna värnade om att bibehålla ett äldre klädskick. Det var välbeställda bondehushåll och den första generationens arbetar- och torparhushåll som gick i bräsch för förnyelser. Dessutom framhåller författaren att det var viktigt att upprätthålla en viss klädstandard. I sin argumentation relaterar hon på ett belysande sätt kläder och modemässighet till samhällsdeltagande. I studien åskådliggör Ulväng hur olika grupper av människor använde kläder på ett medvetet sätt, men i vissa fall tolkas klädinnehav på ett för oreflekterat sätt som konsumtion. Utan att förminska betydelsen av de tolkningar som görs i studien, vill jag peka på glidningen i användning av begreppen innehav och konsumtion. På ett ställe i avhandlingen nämner Ulväng att klädinnehav kunde ses som pengar på banken. Inte minst eftersom tjänstefolk och obesuttna kunde ha förhållandevis omfattande klädinnehav, skulle jag gärna ha tagit del av

en mer omfattande diskussion om klädinnehav i termer av sparande och ägande.

Det studerade lokalsamhället avgränsas på ett tydligt sätt, men det svävar ändå inte i ett vakuum utan omvärlden och dess betydelse ges utrymme i framställningen. Dessutom åskådliggörs lokalsamhällets sociala stratifiering på ett tydligt sätt, medan förändringar av hushållsstruktur och åldersförståelse inte uppmärksammas på samma gedigna sätt. Att kräva mera av den omfattande och grundliga studien är nästan förmätet, men jag skulle gärna ha tagit del av en mera utförlig diskussion om giftermålsmonster i bygden, inte minst eftersom resonemang kring äktenskap utgör en central del av de Vries tolkning av konsumtionsmonster. Uppgifter om till exempel äktenskapsålder och giftermålsmonster hämtas främst ur översiktsverk, och migration behandlas enbart på ett ytligt sätt. Med kännedom om lokalhistoriska traditioner i Finland blir jag också nyfiken på eventuella skillnader mellan byarna: vilka plagg inköptes till kyrkbyn, vilka till de andra byarna?

En inte alltför oansenlig del av de manufakturvävda tygerna nådde Lillhärdal via norska Trondheim, en viktig handelsstad även för Härjedalsborna. Därför är det förvånande att studien saknar utblickar mot det norska och att den förhållandevis omfattande norska forskningen kring näralligande teman inte berörs. Det här är ett ganska typiskt exempel på så kallad metodologisk nationalism, en åkomma ofta diskuterad inom historievetenskapen under de senaste åren.

Med sin komplexa studie ger Ulväng bidrag till flera forskningsområden, inte minst det konsumtionshistoriska där frågor som berör det agrara har getts mindre utrymme. Studien ger även viktiga bidrag till den klädesblinda agrarhistorien och också genushistoriker kan plocka med sig många intressanta tolkningar. Ulväng pekar bland annat på att det under tidigt 1800-tal fanns fler kvinno- än mansplagg i köptyg och utgår (utan att redogöra för andra tolkningsmöjligheter) ifrån att fäbodekonomins produkter kunde komma kvinnorna till godo. För det sena 1800-talets del visar hon att andelen inköpta tyger var större för manskläder än för kvinnokläder. Hon pekar även på en feminisering av det textila arbetet, då husmödrar och sömmerskor övertog en del av skräddarnas arbete, och hävdar att textilarbetet utgjorde en större och alltmer statusgivande del av kvinnornas arbetsområde. Med fokus på kläder kan Ulväng således rucka på förgivettaganden om kvinnoarbetets historia.

Studien innehåller också beaktansvärda manshistoriska element. Det var mansdräkten som man började köpa in i ett tidigare skede, och bland annat jackor och bonjourer utgjorde viktiga beståndsdelar i männens garderober. Medan männens kläder gjordes av kraftigare hel- och halvylletyger, syddes kvinnornas i lättare bomulls- och halvylletyger under senare delen av

1800-talet. Var kvinnornas konsumtion av kläder mer iögonenfallande, mera skrytsam, än männens? Männens kläder var mera diskreta men samtidigt dyrare i inköp. I mötet med arbetare och tjänstemän utrustade männen sig med moderna plagg sydda i fabriksgjorda tyger.

Som avhandling kan studien berömmas på många vis. Det är en uppslagsrik avhandling som ger bidrag till många forskningsfält och som framstår som ett mycket självständigt arbete. På ett imponerande sätt för Ulväng sin text framåt med drivenhet och förmåga att peka på nya frågor, och på ett kunnigt sätt väver hon samman en rad olika frågor och problemställningar. I historisk forskning har bönders klädinnehav inte uppmärksammat på det här gedigna sättet tidigare. Vår syn på bönders klädinnehav har baserats på förgivettaganden och på för övergripande generaliseringar. Det övergripande syftet för avhandlingen är att studera hur "böndernas klädinnehav och konsumtion av kläder både uttrycker och samtidigt utgör en central del av den omvandlingsprocess som det svenska samhället genomgick". Det här ambitiösa uppdraget lyckas Maria Ulväng utföra och hennes forskningsbidrag är mycket välkommet.